

บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์

ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓

หมวดที่ ๓ โภธิปักขียสังคหะ

บทเรียนชุดที่ ๘ เรื่องสมุจจยสังคหะ จะศึกษาหมวดธรรมใหญ่ ๆ ๔ หมวด คือ

๑. อกุศลสังคหะ ว่าด้วยธรรมที่เป็นบาปล้วน ๆ (อยู่ในบทเรียนชุดที่ ๘.๑)
๒. มิสสกสังคหะ เป็นการสงเคราะห์สภาวะธรรมต่างๆ โดยความเป็นกุศล อกุศล และอพยากตะ (อยู่ในบทเรียนชุดที่ ๘.๒)
๓. โภธิปักขียสังคหะ เป็นหมวดธรรมที่จะทำให้เข้าถึงมรรคผล (อยู่ในบทเรียนชุดที่ ๘.๓)
๔. สัพพสังคหะ เป็นการสงเคราะห์จิต เจตสิก รูป นิพพาน ลงในหมวดธรรม (จะอยู่ในบทเรียนชุดที่ ๘.๔)

การศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓ นี้ จะศึกษาเรื่อง โภธิปักขียสังคหะ

โภธิปักขียสังคหะ

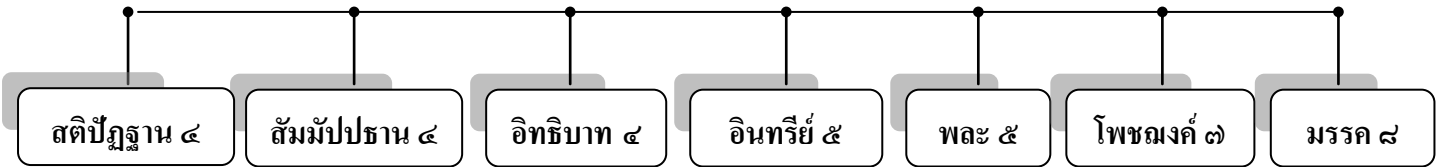
เรามักจะได้ยินคำกล่าวของผู้ที่อยู่เสมอว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้” ซึ่งหมายความว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นโดยการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศาสนาที่เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ และตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความรู้

ถ้ากล่าวโดยเฉพาะคำสอนที่เป็นหลักสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ขึ้น ก็มีธรรมที่สำคัญ คือ “**โภธิปักขียธรรม**” ซึ่งแปลว่า**ธรรมฝ่ายให้เกิดความรู้ หรือ ธรรมที่สนับสนุนให้เกิดความรู้** โภธิปักขียธรรม คือ ธรรมที่เป็นเครื่องตรัสรู้ เป็นธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรคทำให้รู้แจ้งอริยสัจ ๔ มีทั้งหมด ๓๗ ประการ อันประกอบด้วย สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ รวมเป็น ๓๗ หมวด

ความรู้ที่ตรงด้วยพระพุทธประสงค์นั้น ได้แก่ **ความรู้ อริยสัจ** เพราะความรู้นี้เป็นความรู้ที่สามารถทำลายกิเลส คือ **ความโลภ ความโกรธ ความหลง** ได้อย่างแท้จริง โดยเหตุนี้ โภธิปักขียธรรม จึงเรียกได้ว่าเป็นธรรมที่เป็นอิสระจากกิเลส เป็นธรรมที่ไม่เป็นทาสของกิเลส และบุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่อิสระจากกิเลส ไม่เป็นทาสของกิเลส ผู้ประสงค์จะมีความรู้ ต้องการทำลายความโลภ ความโกรธ ความหลง จึงควรศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนของพุทธองค์ และโดยเฉพาะในหมวดโภธิปักขียธรรมนี้ ซึ่งมีหัวข้อธรรมรวม ๓๗ ประการ แบ่งเป็น ๗ หมวด ดังนี้

หมวดที่ ๓

โพธิปักขิยธรรม ๓๗

หมวดที่ ๑

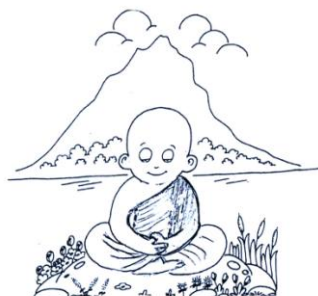
สติปัฏฐาน ๔

สติ แปลว่า ความระลึกได้ สตินั้น มีลักษณะเตือนใจให้ระลึกได้ ช่วยให้ไม่หลงลืม มีการคุ้มครองรักษาใจหรือทำให้จดจ่ออยู่กับอารมณ์ ฝ่ายดี กล่าวคือนามกับรูป อันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ๔ ประการ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม

สติ เป็นประตุนายประตู เพราะคอยเฝ้ารักษาทวาร (ประตูทั้ง ๖ มี ตา หู เป็นต้น) ทำให้ระลึกทันต่อรูปนามขั้น ๕ และสามารถละความเห็นผิดในรูปและนามว่า รูปเป็นของงาม เวทนาเป็นสุข จิตนี้เที่ยง และสภาพธรรมต่าง ๆ เป็นตัวตนได้ อันเป็นฐานที่จะก้าวไปสู่พระนิพพาน

สติเป็นธรรมที่มีคุณมาก สมดังที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า สติเป็นยอดแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะความไม่ประมาทนั้น ได้แก่ความไม่ปราศจากสติ สติปัฏฐานเป็นชื่อของสติที่มั่นคงอยู่เป็นนิจนั่นเอง

สติ เป็นกุศลเจตสิกที่เข้าประกอบกับกุศลจิต เป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งช่วยให้สำเร็จประโยชน์ในทุกกรณี เพราะสติช่วยทำให้ระลึกสิ่งที่ทำ คำที่พูดไว้ แม้เป็นเวลานานได้ ช่วยให้มีความยับยั้งชั่งคิด ควบคุมการกระทำ การพูด การคิดให้เป็นระเบียบ สติยังช่วยปิดกั้นกระแสกิเลสตัณหาไม่ให้เกิดขึ้นเป็นสนิมในใจได้ และเป็นเครื่องปิดประตูบาปไว้มิให้บาปผ่านเข้าไปในจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการ เจริญสติปัฏฐาน ต้องมีสติเข้ากำกับทุกขณะ เพื่อให้จิตใจจดจ่ออยู่กับอารมณ์กรรมฐาน การที่จะให้มีสติเกิดขึ้นนั้นเป็นเรื่องยาก ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจะต้องศึกษาลักษณะของสติให้เข้าใจจึงจะทำให้สติเกิดขึ้นได้

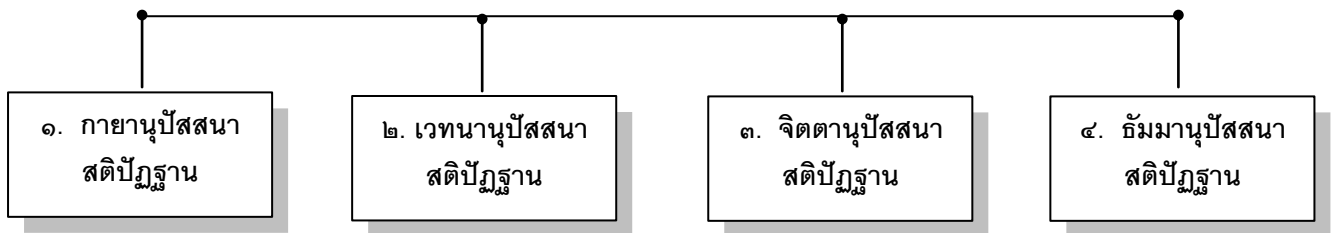
ลักษณะของสติมี ๔ ประการ คือ

๑. มีความระลึกได้ในอารมณ์เนื่อง ๆ คือ มีความไม่ประมาท เป็นลักษณะ
๒. มีการไม่หลงลืม เป็นกิจ
๓. มีการรักษาอารมณ์ เป็นผล
๔. มีความจำอันมั่นคง เป็นเหตุใกล้

สตินั้นเป็นประดุจเชือกผูกจิตให้ติดอยู่ในอารมณ์กรรมฐาน การเจริญสติอย่างย่อที่สุดก็คือ **เมื่อมีสติก็รู้ว่ากำลังมีสติ เมื่อหลงลืมสติก็รู้ว่าหลงลืมสติ** อย่างนี้ก็ชื่อว่า **เป็นผู้กำลังเจริญสติปัฏฐานอยู่**

สติปัฏฐานแบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

สติปัฏฐาน ๔

๑. **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งกายอันเป็นรูปขันธ์มีลมหายใจเข้าออก อิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย เป็นต้น **องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖** (คือ มหัคคกุศลจิต ๘ มหัคคกิริยาจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘)

๒. **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งเวทนาอันเป็นเวทนาขันธ์ มีสุข ทุกข์ เจษ ๆ **องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖**

๓. **จิตตานุสสนาสติปัฏฐาน** การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งจิตอันเป็นวิญญาณขันธ์ มีโลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นต้น **องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖**

๔. **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ในนิรวัน ๕ ขันธ์ ๕ आयตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ โดยเป็นไปตามอาการของสภาวะธรรมแต่ละอย่าง ๆ อันปราศจากตัวตน **องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖**

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณากายอันเป็นรูปขันธ์ เช่น ลมหายใจ เข้าออกเป็นอารมณ์ เพราะว่าจิตเมื่อมีโลภะ โทสะ โมหะ ก็ทำให้มีลมหายใจเกิดขึ้นได้ เวลาที่จิตมีสติก็ทำให้มี ลมหายใจเกิดขึ้นได้ ฉะนั้นการเจริญกายานุปัสสนา จะต้องให้มีสติไปรู้ลมหายใจเข้า-ออกนั้น ในขณะที่มีสติไป กำกับในหายใจนั้น อย่างนี้ยังเป็นเพียงการเจริญสมณะ ยังไม่ใช่วิปัสสนา **ต่อเมื่อพิจารณาเห็นการเกิด-ดับ ของลมหายใจ หรือเห็นไตรลักษณ์ของลมหายใจว่าลมหายใจนี้เป็นเพียงเป็นที่อาศัยระลอกของสติ เท่านั้น ลมหายใจนี้เป็นเพียงรูป ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย ไม่ใช่ใคร ไม่ใช่ของใคร ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของตน และสติที่เข้าไปกำหนดรู้ลมหายใจนั้นก็เพียงนาม คือ สติเป็นเพียงสังขารขันธ์ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ...ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ของใคร ไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของตน ถ้าพิจารณาได้อย่างนี้ จึงเป็นวิปัสสนา** (วิธีปฏิบัติที่ละเอียดของกายานุปัสสนาสติปัฏฐานทั้งหมด จะอยู่ในบทเรียนชุดที่ ๙ - ๑๐ โปรดติดตามเรียนให้จบ หรือต้องการสอบถามรายละเอียดบางกรณีสามารถสอบถามได้ที่มูลนิธิฯ)

การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงสติปัฏฐาน โดยจำแนกตามอารมณ์เป็น ๔ อย่างนั้น ก็เพื่อจะให้ผู้ ปฏิบัติละ**วิปัสสนา** คือความเข้าใจคลาดเคลื่อน หรือความเข้าใจผิด ๔ อย่าง คือ

๑. **สุกวิปัสสนา** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าสวयว่างาม เพราะเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนจาก ความจริง ซึ่งความจริงนั้นร่างกายทุกส่วนไม่มีความสวยงาม เต็มไปด้วยสิ่งสกปรกทั้งสิ้น
๒. **สุขวิปัสสนา** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นสุข เมื่อเห็นว่าสุขเวทนาเป็นสุขที่แท้จริง ชื่อว่า สุขวิปัสสนา เพราะเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากความจริง ซึ่งความจริงนั้น เวทนาเป็นทุกข์ แม้สุขเวทนามัก เป็นทุกข์ เป็นทุกข์เพราะต้องแปรเปลี่ยนไป
๓. **นิจจวิปัสสนา** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นของเที่ยง ความเข้าใจว่าจิตใจเป็นของเที่ยง หรือวิญญาณเป็นของเที่ยงไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง
๔. **อัตตวิปัสสนา** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นอัตตา เข้าใจว่าธรรมทั้งหลาย(ขันธ์ ๕) เป็น อัตตา คือ เห็นไปว่า ขันธ์ ๕ เป็นตัวเป็นตนอย่างแท้จริง ชื่อว่าอัตตวิปัสสนา เพราะเป็นความเห็นที่ คลาดเคลื่อนจากความจริง ซึ่งความจริงนั้น ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา ที่เรียกกันว่าเป็นคนนั้นคนนี้เป็นเพียงสิ่งสมมติ เท่านั้น

วิปัสสนา นั้น แต่ละอย่างยังแบ่งออกไปอีกอย่างละ ๓ ประเภท คือ **สัญญาวิปัสสนา** ความจำ
คลาดเคลื่อน **จิตตวิปัสสนา** ความคิดคลาดเคลื่อน **ทิวฐวิปัสสนา** ความเห็นคลาดเคลื่อนคือเห็นผิด จึง
รวมเป็นวิปัสสนาทั้งสิ้นได้ ๑๒ อย่าง

สติปัฏฐานละวิปัสสนาธรรม ดังนี้

- กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ขจัดสุภวิปัสสนา
- เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ขจัดสุขวิปัสสนา
- จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ขจัดนิจจวิปัสสนา
- ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ขจัดอัตตวิปัสสนา

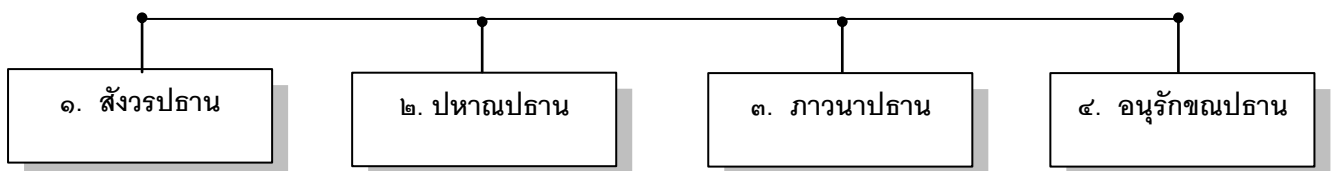
หมวดที่ ๒

สัมมปธาน ๔

สัมมปธาน แปลว่า ความเพียรกล้าแข็งโดยชอบ หมายความว่า เป็นความเพียรต่อกุศลธรรม
อย่างแรงกล้า

สัมมปธาน แบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

สัมมปธาน ๔

๑. **สังวรปธาน** คือ เพียรพยายามป้องกันอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ให้เกิดขึ้น **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๒. **ปหานปธาน** คือ เพียรพยายามในการละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๓. **ภาวนापธาน** คือ เพียรพยายามสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๔. **อนุรักษณาปธาน** คือ เพียรพยายาม **รักษา**ให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญยิ่งขึ้นไป **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

การที่จะไม่ให้กิเลสอกุศลทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ต้องรู้วิธี คือ ถ้าอยู่ในการทำวัตรต่าง ๆ เช่น สวดมนต์ กวาดลานวัด ช่วงนี้กิเลสก็จะมีโอกาสเกิดขึ้นน้อย ในขณะที่กำลังศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรม พระไตรปิฎก พระบาลี อรรถกถา ในขณะที่นั้นกิเลสก็มีโอกาสเกิดขึ้นน้อยหรืออาจจะไม่เกิดขึ้นเลย ในขณะที่เจริญสมณะวิปัสสนาที่เป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้องตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ในขณะที่นั้นกิเลสก็อาจจะไม่มีโอกาสเกิดขึ้น

การที่จะปลูกฝังสัมมปธานทั้ง ๔ ประการ มีข้อปฏิบัติดังนี้

๑. **ปลูกฉันทะ** คือ สร้างความพอใจในการทำกุศล
๒. **พยายาม** คือ ขะมักเขม้น ตั้งหน้าตั้งตาทำความเพียรในการเจริญกุศลต่าง ๆ
๓. **ปรารภความเพียร** คือ ต้องเริ่มลงมือปฏิบัติจริง ๆ เพียรทำอย่างมากไม่ทอดย
๔. **ระคองจิต** คือ ต้องระคองระคองใจ ค้ำชูใจไว้ในการทำความเพียรนั้น
๕. **ตั้งความเพียรไว้** คือ ตั้งความอดุทธสาหะ ความบากบั่นไว้ให้มั่นคง
๖. **ระลึกอยู่เสมอว่า** “คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร”
๗. **ระลึกอยู่เสมอว่า** “คนเกียจคร้านจะพ้นทุกข์ไม่ได้”

สรุปว่า **สัมมปธาน** เป็นความเพียรชนิดเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ ชนิดเอาชีวิตเข้าแลก ความเพียรนั้นว่าโดยสภาวะก็เป็นเจตสิกธรรมประเภทปกิณณกะ ซึ่งเกิดประกอบกับจิตทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลได้ องค์ธรรม ได้แก่ **วิริยเจตสิก** อย่างเดียว แต่**ความเพียรที่เป็นสัมมปธานที่จะเป็นบาทฐานแห่งการพ้นทุกข์ได้**นั้นมุ่งเฉพาะ**ความเพียรที่เป็นกุศลอย่างเดียวก่อน**

หมวดที่ ๓

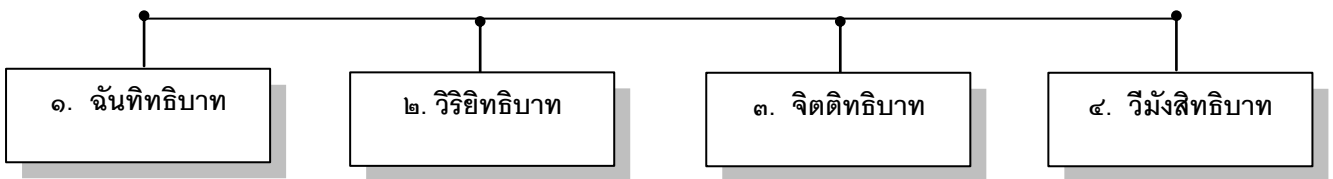
อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท แปลว่า ธรรมที่ทำให้สำเร็จความประสงค์ หมายความว่า เมื่อประสงค์สิ่งใด ถ้าได้อาศัย ปฏิบัติตามอิทธิบาทแล้ว ความประสงค์นั้นจะต้องสำเร็จอย่างแน่นอน

ธรรมที่เป็นอธิบดีที่ศึกษาผ่านไปแล้วในบทเรียนชุดที่ ๘.๒ กับธรรมที่เป็นอิทธิบาทในบทเรียนชุดนี้ มี องค์ธรรมเหมือนกัน แต่ธรรมที่เป็นอิทธิบาทจะเป็นธรรมมุ่งเพื่อมรรคผลนิพพานอย่างเดียว ฉะนั้นการมีความ เพียรพยายามอย่างแรงกล้า เช่น การเรียน การเล่นกีฬา การอ่านหนังสือ จัดเป็นอธิบดีเท่านั้น ไม่เป็นอิทธิบาท

อิทธิบาท แบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

อิทธิบาท ๔

๑. **จันทิทธิบาท** คือ ความพอใจอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล องค์กรธรรมได้แก่ **จันทเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๒. **วิริยิทธิบาท** คือ ความพยายามอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล องค์กรธรรมได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๓. **จิตติทธิบาท** คือ ความตั้งใจอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล องค์กรธรรมได้แก่ **กุศลจิต ๒๑**

๔. **วิมังสีทธิบาท** คือ ปัญญาอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ ฌาน มรรค ผล องค์กรธรรมได้แก่ **ปัญญาเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลญาณสัมปยุตตจิต ๑๗

จันทะ ได้แก่ ความพอใจในธรรมอันเป็นกุศล ความพอใจอย่างนี้เรียกว่า จันทะ ฉะนั้นผู้ที่จะเจริญ จันทิทธิบาท ต้องมีความพอใจในกุศล ต้องชอบใจในการทำกุศล ต้องเป็นความพอใจชนิดที่ว่า **ต้องสั่งเสีย เจริญ ทำให้มาก** จึงจะเป็นจันทิทธิบาท ไม่ใช่พอใจในตอนแรก พอนานวันเข้าก็ละทิ้งเบื่อหน่ายทอดถอย

อย่างนี้ไม่จัดเป็นฉันทิทธิบาท ฉะนั้น **ฉันทะ** คือความพอใจชนิดที่จะเป็นฉันทิทธิบาท จึงหมายเอาเฉพาะความพอใจชนิดที่เป็นบาทฐานแห่งการสำเร็จในฌาน มรรค ผล

วิริยะ ได้แก่ ความปรารถนารองอย่างแรงกล้า ความเพียรทางใจ มีความพยายามอย่างแรงกล้าที่จะทำกุศล ต้องสอ่งเสพ เจริญ ทำให้มาก จึงจะเป็นอิทธิบาท

จิตตะ ได้แก่ สิ่งที่รู้จักนึก รู้จักคิด นั่นก็คือใจ ซึ่งเป็นมนโณวิญญานธาตุ เป็นการนึก คิด ที่จะเจริญธรรมที่เป็นกุศลอย่างชนิดแรงกล้า ต้องสอ่งเสพ เจริญ ทำให้มาก จึงจะเป็นอิทธิบาท

วิมังสา ได้แก่ ปัญญา ต้องเป็นปัญญาชนิดที่เป็นความรู้ชัด ไม่หลง ซึ่งเป็นสัมมาทิฏฐิ ปัญญา นี้ก็จัดเป็นองค์มรรคด้วย เมื่อปัญญาเกิดขึ้นในการทำกุศลชนิดที่มีความแรงกล้า ก็จัดได้ว่าได้เจริญองค์มรรคด้วย

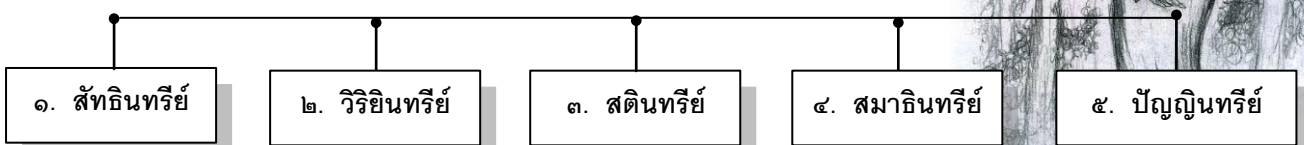
หมวดที่ ๔

อินทรีย์ ๕

อินทรีย์ แปลว่า ความเป็นใหญ่ ความมีอำนาจ ได้แก่ คุณธรรมที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ในการปราบปรามอกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์แก่ตน นั่นคือ เมื่ออบรมอินทรีย์ให้แก่กล้าแล้ว อินทรีย์ก็จะมีอำนาจปราบปรามขจัดอกุศลธรรมให้พินาศไป อกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์แก่อินทรีย์นั้น ได้แก่ **ความไม่มีศรัทธา** เช่น ไม่เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น **ความเกียจคร้าน** ในการปฏิบัติธรรมหรือประกอบกิจการงาน **ความประมาท** เลินเล่อ แผลอสติ **ความฟุ้งซ่าน** แห่งจิตใจ ตลอดจนความหลง ความโง่ ถ้ามีการอบรมอินทรีย์อย่างแก่กล้าแล้ว ย่อมสามารถปราบปรามอกุศลธรรมเหล่านี้ได้ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า อินทรีย์นี้ เป็นธรรมปกครองจิตใจ ทำให้จิตใจมีอำนาจเหนือกิเลสได้ ฉะนั้น จึงเรียกว่า อินทรีย์ คือ คุณธรรมที่มีอำนาจยิ่งใหญ่

อินทรีย์ แบ่งเป็น ๕ อย่าง คือ

อินทรีย์ ๕

๑. **สัทินทรีย์** ศรัทธาเป็นผู้ปกครองในความเลื่อมใสต่อสิ่งที่ควรเลื่อมใส ได้แก่ ความเลื่อมใสใน สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา มีการปฏิบัติที่จะดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์ **องค์ธรรม** ได้แก่ **สัทธาเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖

๒. **วิริยินทรีย์** วิริยะเป็นผู้ปกครองในความพยายามต่ออารมณ์ในการเจริญสมถภาวนาและ วิปัสสนาอย่างแรงกล้า **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖

๓. **สติทรีย์** สติเป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองในการระลึกถึงอารมณ์กรรมฐาน ได้แก่ รูป นาม ชันธ ๕ **องค์ธรรม** ได้แก่ **สติเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖

๔. **สมาธิทรีย์** สมาธิเป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองในการกระทำจิตให้ตั้งมั่นในอารมณ์กรรมฐาน **องค์ ธรรม** ได้แก่ **เอกัคคตาเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖

๕. **ปัญญาทรีย์** ปัญญาเป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองในการรู้ตามความเป็นจริงของอารมณ์กรรมฐาน ได้แก่ รูปนาม ชันธ ๕ เป็นต้น **องค์ธรรม** ได้แก่ **ปัญญาเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหาภิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อัปนาชวนะ ๒๖

สัทินทรีย์ คือ ความเป็นผู้มีศรัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธองค์เป็นผู้ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงสมบุรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว ผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถิผู้ฝึกคนชั้นยอด เยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ กล่าวโดยรวม **สัทินทรีย์ อินทรีย์**คือศรัทธา (ความเชื่อ)

วิริยินทรีย์ คือ ความเป็นผู้มีสมาธิ เป็นผู้มีสมาธิเข้มแข็ง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย เพื่อเลิกละอกุศลธรรม เพื่อทำให้กุศลธรรมทั้งหลายได้เกิดขึ้น บุคคลที่ทำให้ฉันทะเกิด พยายาม ปราบความ เพียร ประคองจิตไว้ ตั้งสมาธิไว้ เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ตลอดจน เพื่อให้กุศล ธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น อย่างนี้เป็นความเพียรพยายามให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญบริบูรณ์ อย่างนี้ เรียกว่า **วิริยินทรีย์ อินทรีย์**คือวิริยะ (ความเพียร)

สมาธิทรีย์ คือ ความแน่วแน่แห่งจิต ผู้เจริญสมาธิจนบรรลุผลของสมาธิ จะทำให้จิตเป็นหนึ่ง แน่วแน่ในอารมณ์ ทำให้บรรลุฌานชั้นต่าง ๆ ได้ และสำหรับผู้เจริญวิปัสสนา สมาธิก็เป็นบาทฐานของผู้ที่จะ เจริญปัญญาให้เกิดขึ้น เพราะสมาธิเป็นเหตุใกล้ของปัญญา

ปัญญาทรีย์ คือ ความกำหนดรู้ความเป็นจริง รู้ความเกิดขึ้นและความดับไปของรูปและนาม อัน เป็นปัญญาขั้นอริยะ เป็นปัญญาเครื่องทำลายกิเลส เป็นปัญญาให้ถึงความสิ้นทุกข์ เมื่อปัญญาขั้นนี้เกิดขึ้น ผู้ นั้นย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่ทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่สมุทัย ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่ นิโรธ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (มรรค) นี้เรียกว่า **ปัญญาทรีย์**

อินทรีย์ทั้ง ๕ พระพุทธองค์ทรงแสดงสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมระดับสูง คือระดับพระอริยบุคคล สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมระดับต้นและผู้ประกอบกิจการอื่น ๆ ก็ขอให้พยายามปฏิบัติไป ผู้ที่ประสงค์จะปราบปราม อกุศลธรรม เช่น ความไม่มีศรัทธา ความเกียจคร้าน เป็นต้น ก็ต้องพยายามอบรมอินทรีย์ให้เข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ

เมื่ออกุศลธรรมทั้งหลายถูกปราบปรามแล้ว การเจริญกุศลก็จะทำได้ต่อเนื่อง สำหรับผู้ที่เจริญกุศลธรรม เมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดคุณธรรมอื่น ๆ ได้ แต่ศรัทธานั้นต้องเป็นศรัทธาที่มีเหตุผล ไม่ใช่ศรัทธาแบบเชื่องมงาย

ศรัทธาที่มีเหตุผลมี ๔ อย่าง คือ

๑. กัมมสังคทา เชื่อกรรม
๒. วิปากสังคทา เชื่อผลของกรรม
๓. กัมมัสสกตาสังคทา เชื่อว่าสัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน
๔. ตถาคตโพธิสังคทา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๑. กัมมสังคทา เป็นความเชื่อว่า คนเราเกิดมา มีสุข มีทุกข์ ย่อมเนื่องมาจากเหตุปัจจัย มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาเฉย ๆ โดยไม่มีเหตุปัจจัย เหตุปัจจัยในที่นี้ได้แก่กรรม คือการกระทำทางกาย วาจา ใจ หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เมื่อพบผลแล้ว เชื่อว่ามาจากเหตุคือกรรม

ในเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อกรรมและเชื่อผลของกรรม คือ บางคนอาจจะเข้าใจดังลงไปว่าการที่ ได้รับทุกข์ ถูกกดขี่ข่มเหง ถูกเบียดเบียนหรือประหารชีวิตนั้นเป็นเพราะกรรมของตนเองอย่างเดียว กรรมของคนอื่นไม่มี และบางคนอาจจะเชื่อดังลงไปในทางตรงกันข้ามกับคนประเภทแรก โดยเชื่อว่า กรรมของคนอื่นต่างหากที่ทำให้ตนเองเดือดร้อน เพราะคนเรารักตนจะทำให้ตนเดือดร้อนได้อย่างไร คนที่เชื่อดังลงไปฝ่ายเดียวจัดเป็นพวกที่มีความคิดเห็นคลาดเคลื่อน อันที่ถูกต้องนั้นจะต้องถือว่าชีวิตของคนต้องเป็นไปตามกรรม อาจเป็นกรรมของตนเองโดยเฉพาะก็ได้ เป็นเพราะกรรมของคนอื่นก็ได้ หรือเป็นเพราะกรรมทั้งของตนเองและของผู้อื่นก็ได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงจำแนกบุคคลในโลกไว้เป็น ๔ จำพวก ตามลักษณะที่ประกอบกรรมต่าง ๆ กัน คือ

๑. ผู้ประกอบกรรม ที่ทำให้ตนเดือดร้อน
๒. ผู้ประกอบกรรม ที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน
๓. ผู้ประกอบกรรม ที่ทำให้ตนเองและคนอื่นเดือดร้อน
๔. ผู้ประกอบกรรม ที่ไม่ทำให้ตนเองและคนอื่นเดือดร้อน

๒. วิปากสังคทา เป็นความเชื่อว่าสิ่งที่เราทำ คำพูดที่เราพูด และสิ่งที่เราคิดทุกอย่างเป็นกรรม คือ เป็นกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม และเชื่อว่ากรรมนั้นจะต้องให้ผลแก่ผู้ทำอย่างแน่นอนไม่ช้าก็เร็ว สุดแต่แรงกรรม ทำกรรมไว้อย่างไร จะต้องได้รับผลเป็นเช่นนั้น ทำกรรมดี ต้องได้รับผลดี ทำกรรมชั่ว ต้องได้รับผลชั่ว เหมือนหวานพืชอย่างไร ปลูกพืชชนิดใด ก็ต้องได้รับผลอย่างนั้น

ความเชื่อว่าผลของกรรมมีจริง จะทำให้เข้าใจความจริงที่เกิดขึ้นว่าทุกข์ที่เกิดขึ้น ลาม ยศ สักการะ ชื่อเสียงอะไรต่าง ๆ มันเป็นผลเกิดขึ้นมาจากกรรม คือ การกระทำ ไม่ใช่ผู้มีอำนาจมาดลบันดาล ไม่ใช่เรื่องอำนาจของดวงดาวต่าง ๆ อำนาจลี้ลับต่าง ๆ คือเชื่อมั่นว่า ความสุข ความทุกข์ต่าง ๆ นี้ เกิดมาจากกรรมอย่างแน่นอน การเห็น การได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส เป็นวิปาก คือเป็นผลของกรรมทั้งนั้น

เรื่องหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องของเหตุของผล ไม่มีคำว่าบังเอิญ ไม่มีการเกิดขึ้นลอย ๆ โดยการขาดเหตุขาดปัจจัย ต้องมีเหตุทั้งนั้น ฉะนั้น เราก็นุमानเอาได้ว่า เมื่อผลเป็นอย่างไร เหตุก็ต้องสอดคล้องกับผลอย่างนั้น ในเมื่อเราได้ยินเสียงด่า เขาด่าว่ามา เราก็อธิษฐานแล้วว่านี่เป็นผลของบาป แสดงว่าเราคงด่าเขาไว้ ตอนนี้เป็นผลของบาปเกิดขึ้น ก็จะทำให้ไม่ต้องโกรธใคร รู้ว่ากำลังใช้หนืออยู่ การทำใจให้ยอมรับวิบากที่เกิดขึ้นนี้จะช่วยลดความโกรธลงไป เมื่อได้รับอารมณ์ที่ดี ก็ให้รู้ว่านี่เป็นผลบุญ ได้ฟังเสียงไพเราะได้กลิ่นหอม ได้อาหารอร่อย ได้สัมผัสดี ก็รู้ว่านี่เป็นผลบุญ การทำใจให้เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม จะทำให้ลดความโลภ ความโกรธ ความหลง ลงได้บ้าง

๓. กัมมัฏสสกาตาสัทธา เป็นความเชื่อว่าทั้งกรรมทั้งผลของกรรมนั้น จะต้องเป็นของผู้กระทำ เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าเมื่อทำสิ่งใดไปแล้วจะปฏิเสธว่าไม่ได้ทำ พูดไปแล้วจะปฏิเสธว่าไม่ได้พูด คิดไปแล้วจะปฏิเสธว่าไม่ได้คิดไม่ได้ ปฏิเสธเมื่อใดก็เป็นการโกหกเมื่อนั้น เพราะเป็นการปฏิเสธความจริง และเมื่อกรรมนั้นให้ผลก็ต้องรับผลกรรมนั้นอย่างแน่นอน จะหลีกเลี่ยงไม่ได้

๔. ตถาคตโพธิสัทธา เป็นความเชื่อว่าพระพุทธองค์ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ พระปัญญาของพระพุทธองค์ประเสริฐยิ่งกว่าปัญญาของใครๆ ในพื้นพิภพ คำสอนของพระพุทธองค์เป็นคำสอนที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ได้จริง

การเกิดขึ้นของอินทรีย์ ๕

อินทรีย์ ๕ นั้น เกิดขึ้นได้ ดังนี้

๑. สัทธาอินทรีย์ ปรากฏที่ องค์คุณของพระโสดาบัน ๔
๒. วิริยอินทรีย์ ปรากฏที่ สัมมปปธาน ๔
๓. สตินอินทรีย์ ปรากฏที่ สติปัฏฐาน ๔
๔. สมาธิอินทรีย์ ปรากฏที่ ฌาน ๔
๕. ปัญญาอินทรีย์ ปรากฏที่ อริยสัจ ๔

๑. **ศรัทธา** จะปรากฏชัด คือความเชื่อสมบุรณ์ ก็ต่อเมื่อเป็นศรัทธาของพระโสดาบัน ซึ่งมีองค์คุณ ๔ ประการ คือ

- ๑.๑ เลื่อมใสในพระพุทธรัตนะ อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว
- ๑.๒ เลื่อมใสในพระธรรมรัตนะ อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว
- ๑.๓ เลื่อมใสในพระสงฆ์รัตนะ อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว
- ๑.๔ มีศีลบริสุทธ์ ไม่ขาด ไม่ต่าง ไม่พร้อย

๒. **วิริยะ** จะปรากฏชัด เมื่อปรารถนัสัมมัปปธาน ๔ กล่าวคือ เมื่อใช้ความเพียรตามหลักของ สัมมัปปธาน ๔

๓. **สติ** จะปรากฏชัด เมื่อใช้กำหนดสติปัฏฐาน ๔ กล่าวคือ สติที่เกิดขึ้นเพราะปรารถนาศติปัฏฐาน ๔ ย่อมเป็นสติที่ปรากฏชัด

๔. **สมาธิ** จะปรากฏชัด เมื่อได้บรรลุฌาน ๔ กล่าวคือ สมาธิที่เกิดขึ้นเพราะได้บรรลุฌาน ๔ ย่อมเป็นสมาธิที่ปรากฏชัด

๕. **ปัญญา** จะปรากฏชัด เมื่อเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ กล่าวคือ เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ เมื่อใด ปัญญาก็ปรากฏชัดเมื่อนั้น

อินทรีย์ทั้ง ๕ ควรมีเสมอกันหรือไม่

อินทรีย์ ๕ เป็นคุณธรรมที่สำคัญในการประคองใจ เพื่อให้ใจมีอำนาจเหนืออกุศลธรรม มีความไม่เชื่อ ความไม่มีศรัทธา เป็นต้น อินทรีย์ ๕ จะมีประสิทธิภาพสูงในการปราบปรามอกุศลกรรม ก็จะต้องมีความสมดุลกัน ฉะนั้นจึงต้องปรับอินทรีย์ให้สม่ำเสมอสมดุลกัน ดังนี้

สัทธินทรีย์ กับ ปัญญินทรีย์ ควรที่กำลังเสมอกัน

สมาธินทรีย์ กับ วิริยอินทรีย์ ควรที่กำลังเสมอกัน

บุคคลที่มี **สัทธินทรีย์** มีกำลังกล้า อินทรีย์อีก ๔ อย่างมีกำลังอ่อนกว่า อินทรีย์ ๔ ที่เหลือ ก็ไม่สามารถทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จได้ กล่าวคือ **วิริยอินทรีย์** จะไม่สามารถทำหน้าที่ประคองใจให้ขะมักเขม้นได้ **สติอินทรีย์** ก็จะไม่สามารถทำหน้าที่ควบคุมใจให้จดจ้องอยู่กับอารมณ์ได้ **สมาธินทรีย์** ก็จะไม่สามารถทำหน้าที่ระงับใจไม่ให้ฟุ้งซ่านได้ และ **ปัญญาอินทรีย์** ก็จะไม่สามารถทำหน้าที่เห็นสภาพธรรมโดยแจ่มแจ้งได้ เพราะฉะนั้น เมื่อสัทธินทรีย์มีกำลังแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น ๆ เช่นนี้ จึงควรปรับสัทธินทรีย์ให้อ่อนลงเสมอกับอินทรีย์อื่น ๆ โดยพิจารณาสภาพธรรมตามความจริง หรือโดยไม่เอาใจใส่กับอารมณ์ที่จะเป็นเหตุให้สัทธินทรีย์มีกำลังแก่กล้ากว่า

บุคคลที่มีศรัทธามากแต่ปัญญาน้อย ก็จะกลายเป็นคนหลงงมงายได้ง่าย มักจะเลื่อมใสในสิ่งต่าง ๆ และเป็นเหตุให้เลื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใสได้ ส่วนบุคคลที่มีปัญญาแต่ศรัทธาน้อย ก็มักจะเป็นคนเกเรดื้อรัน ยากที่จะแก้ไขได้ คนที่มีปัญญามาก เมื่อคิดเลยเถิดไปว่า บุญกุศลย่อมมีได้ ด้วยเหตุเพียงคิดขึ้นในใจ

เท่านั้น จึงไม่กระทำบุญ เช่นการบริจาคทาน เป็นต้น เหล่านี้จะเป็นเหตุให้การทำกุศลไม่ถึงพร้อม แต่ถ้า สัทธินทรีย์กับปัญญินทรีย์สม่ำเสมอทั้งสองอย่าง บุคคลจึงจะเลื่อมใสในสิ่งที่ควรเลื่อมใส เจริญกุศลทุกอย่างได้ อย่างดียิ่ง สมบูรณ์ ดีพร้อม ฉะนั้น จึงควรปรับสัทธินทรีย์กับปัญญินทรีย์ให้สม่ำเสมอ

สมาธิและความเพียร ก็ควรมีกำลังเสมอกัน เพราะบุคคลใดมีสมาธิมากแต่มีความเพียรน้อย จะทำ ให้วงแหงหาวนอน เกิดความเชื่องซึมได้ ส่วนบุคคลใดมีความเพียรมากแต่มีสมาธิน้อยจะทำให้ฟุ้งซ่านได้ ฉะนั้นจึงควรปรับสมาธิกับวิริยินทรีย์ให้สม่ำเสมอ ส่วนสติหทัยนั้นก็มีมากเท่าใดยิ่งดี ไม่ต้องปรับลด แต่ควรมีให้มากเพราะจะทำให้จิตรู้เท่าทันตลอดเวลาไม่หลงลืม

หมวดที่ ๕

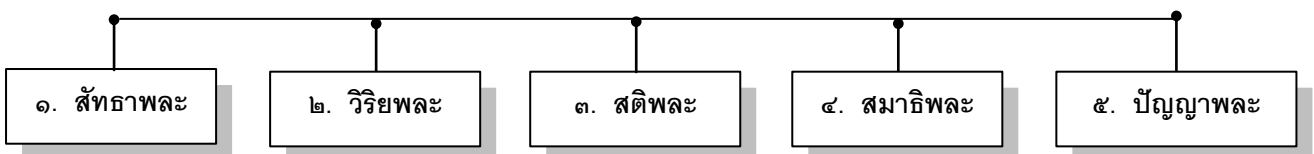
พละ ๕

พละ คือ กำลัง หมายถึงธรรมที่เป็นกำลังที่เป็นเครื่องต่อต้านอกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ เพราะว่า เมื่อใดที่กำลังคือพละ เกิดขึ้นในใจ เมื่อนั้นอกุศลธรรมฝ่ายปฏิปักษ์ก็จะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้ เพราะธรรม ที่เป็นกำลังนี้จะต้านทานไว้ ป้องกันไว้อย่างมั่นคงและแข็งแรง ไม่หวั่นไหว มีให้อกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ ครอบงำได้

พละ ในหมวดของมิสสกสังคหะ ที่เราได้ศึกษาแล้วในชุดที่ ๘.๒ ได้แสดงพละไว้ ๙ ประการ แต่พละ ในหมวดของโพธิปักขิยธรรมแสดงพละ ๕ ประการ (ขอให้นักศึกษาอ่านบททวนและสังเกตสิ่งที่แตกต่างกัน)

พละ แบ่งเป็น ๕ อย่าง คือ

พละ ๕

๑. สัทธาพละ สัทธาเป็นความเชื่อ ความเลื่อมใสในกุศลธรรมเป็นกำลัง ไม่หวั่นไหว ย้ายอกุศล ธรรม คือ ตัณหา อันเป็นข้าศึกให้พินาศไป **องค์ธรรมได้แก่ สัทธาเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหา กิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๒. วิริยพละ วิริยะที่เป็นความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า ไม่หวั่นไหวและทำลายโกสัชชธรรม คือ ความเกียจคร้าน อันเป็นข้าศึกให้พินาศไป **องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหา กิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๓. สติพละ สติที่เป็นความระลึกในอารมณ์สติปัญญา มีกำลังตั้งมั่นไม่หวั่นไหวและทำลายความหลงลืมสติ อันเป็นข้าศึกให้พินาศไป องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๔. ส มธาิพละ สมธาิที่เป็ความตั้งใจมั่น ไม่หวั่นไหวในความฟุ้งซ่านอัน เป็ข้าศึกต่ออารมณ์กรรมฐาน องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๕. ปัญญาพละ ปัญญาที่กำหนดรู้อารมณ์กรรมฐานตามความเป็นจริงไม่ หวั่นไหว และทำลายความมืดมน ความหลงมกมาย อันเป็ข้าศึกให้พินาศไป องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลญาณ สัมปยุตตจิต ๔ มหาภิรียาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อัปปนาชวนะ ๒๖

พละธรรมทั้ง ๕ นี้ เป็ไปเพื่อความตรัสรู้ เพื่อความรู้แจ้ง เพื่อการประหาณกิเลส เป็กำลังภายใน ที่ทำให้ผู้นั้นมีกำลังใจเข้มแข็งไม่อ่อนแอ ไม่ยอมให้ความไม่ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความโง่ และความหลง ครอบงำย่ำยีจิตใจได้

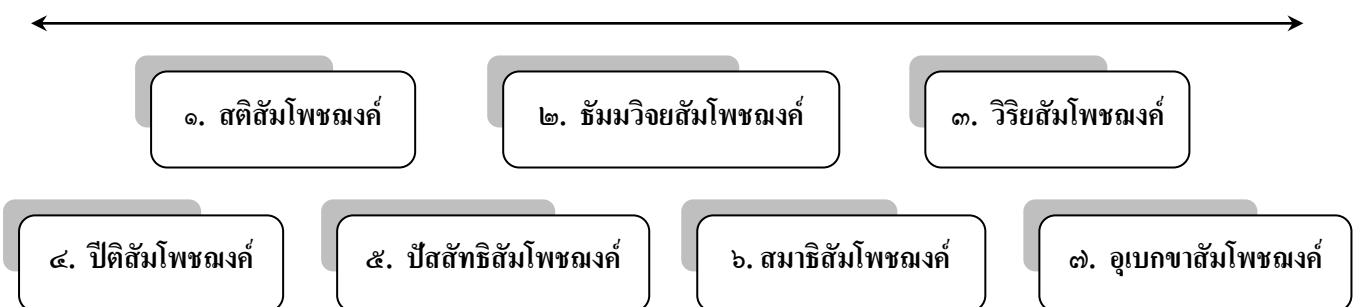
หมวดที่ ๖

โพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ แปลว่า ธรรมที่เป็องค์แห่งการตรัสรู้ เป็เหตุแห่งการตรัสรู้อรียสัจ ๔ เป็เหตุให้เกิดความรู้ยิ่ง โพชฌงค์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัมโพชฌงค์

สัมโพชฌงค์ แบ่งเป็ ๗ อย่าง คือ

สัมโพชฌงค์ ๗

๑. สติสัมโพชฌงค์ สติที่มีความเจริญ คือ ตั้งอยู่ได้ติดต่อกันในอารมณ์ของสติปัฏฐาน นทั้ง ๔ ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนากาวนา แล้วทำลายความประมาท และทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขุจิต ๘ และ อัปปนาชวนะ ๒๖

๒. รัชมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาที่มีความเจริญ คือ รู้อยู่ในรูป นาม ชันธ ๕ และเห็นความเกิดดับของรูปนาม ด้วยอำนาจวิปัสสนากาวนา ทำลายโมหะ และทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรค ทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหาภิกขุญาณสัมปยุตตจิต ๔ อัปปนาชวนะ ๒๖

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ วิริยะที่มีความเจริญ คือ มีความ พยายามอย่างแรงกล้าในการละอกุศล การป้องกันระวังไม่ให้อกุศลเกิด การทำให้กุศลใหม่เกิด การทำให้กุศล ตั้งมั่นและเจริญขึ้น ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนากาวนา แล้วทำลายโกสัชชะ คือความเกียจคร้านได้แล้วทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขุจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๔. ปิตติสัมโพชฌงค์ ปิตติที่มีความเจริญ คือ มีความชื่นใจในอารมณ์ของวิปัสสนากาวนา แล้วทำลายอโรติ คือ ความไม่ยินดี และทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ ปิตติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลโสมนัส ๔ มหาภิกขุโสมนัส ๔ สัปปีติกอัปปนาชวนะ ๓๐

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ คือความสงบกายสงบใจ ในการเจริญสติปัฏฐานอยู่ในอารมณ์ของรูปนาม ด้วยความเป็นไตรลักษณ์ ความสงบนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจของวิปัสสนากาวนา สามารถ ทำลายความหยาบกระด้างทางกาย และทำลายความเร่าร้อนทางใจลงได้ ทำให้เข้าถึงสัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ กายปัสสัทธิ และ จิตตปัสสัทธิ ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขุจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๖. สมာธิสัมโพชฌงค์ คือ สมာธิที่มีความเจริญ คือตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสติปัฏฐาน ด้วยอำนาจของการเจริญวิปัสสนากาวนา จนสามารถทำลายความฟุ้งซ่าน และทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขุจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ตัตรมัชฌัตตตาเจตสิกที่มีความเจริญ คือ ไม่ตกไปในอกิข ฌาและโทมนัส ขณะที่วิปัสสนาญาณมีความเจริญมาก สามารถกระทำให้องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ ทำหน้าที่ของตน ๆ อย่างสม่ำเสมอ องค์ธรรมได้แก่ ตัตรมัชฌัตตตาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขุจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

เหตุเกิดโพชฌงค์ ๗

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบว่า “ กายนี้มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร เมื่อไม่มีอาหารก็ดำรงอยู่ไม่ได้ แม้ฉันใด โพชฌงค์ ๗ ก็มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร เมื่อไม่มีอาหารก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ฉันนั้นเหมือนกัน

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นอาหาร(เหตุ)ให้สติสัมโพชฌงค์ (ตลอดจน รัชมวิจยสัมโพชฌงค์อุเบกขาสัมโพชฌงค์) ที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญบริบูรณ์ ? ดูกรภิกษุทั้งหลาย

ธรรมทั้งหลายเป็นที่เหตุแห่งสติสัมโพชฌงค์มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น นี้เป็นอาหารให้สติสัมโพชฌงค์ ที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญบริบูรณ์ ”

จากพระพุทธพจน์ แสดงให้เห็นว่า “โยนิโสมนสิการ” ทำให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ เกิดขึ้นได้ “โยนิโสมนสิการ” คือ การพิจารณาใส่ใจในอารมณ์ต่างๆ ที่มาปรากฏด้วยความแยบคาย พิจารณาไปตามลำดับ ไม่ละทิ้ง พิจารณาอยู่เหื่อง ๆ พิจารณาอย่างจดจ้อง พิจารณาอย่างพิเศษ เพื่อให้สติเกิดขึ้น เพื่อให้ปัญญาเกิดขึ้น แต่ก็ไม่ใช่ไปบังคับให้รู้อยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งโดยการไปกระทำขึ้นมาเอง เป็นสติที่กำหนดรู้อยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาตินั่นเอง เช่น ไม่เดินแบบซำมาก เพื่อให้สติระลึกได้ทัน อย่างนี้ไม่ถูกต้อง แต่ต้องเป็นโยนิโสมนสิการ คือ การมีสติที่มีการกำหนดรู้อารมณ์ต่างๆ ที่มาปรากฏให้เห็นตามอาการสภาพปกติจึงจะเหมาะสม

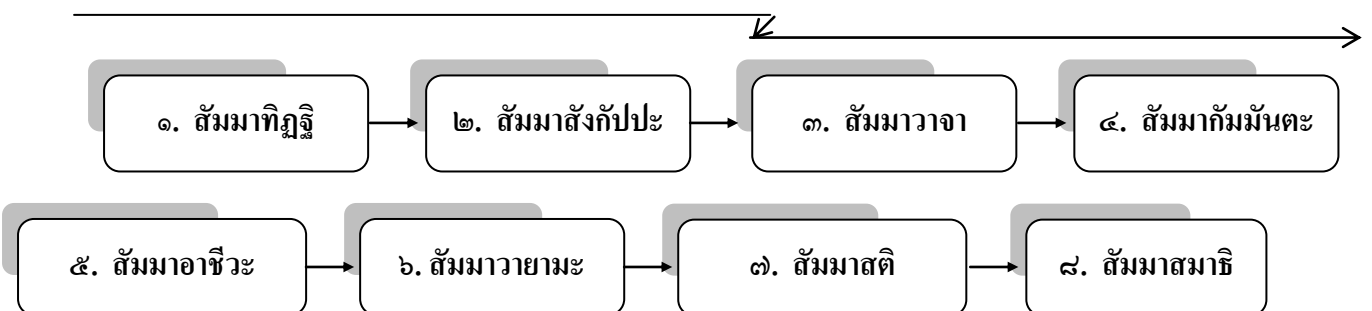

หมวดที่ ๗
มรรคมีองค์ ๘

มรรค แปลว่า ทาง ในที่นี้หมายถึงทางปฏิบัติ หรือ ข้อปฏิบัติที่ทำให้เข้าถึงพระนิพพาน คือ ธรรมที่เป็นเครื่องดับทุกข์ เรียกอีกอย่างว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** แปลว่า ทางสายกลาง อันหมายถึงข้อปฏิบัติที่ไม่สุดโต่ง กล่าวคือ ไม่ย่อหย่อนเกินไป และไม่เคร่งในทางที่ผิด

มรรค แบ่งเป็น ๘ อย่าง คือ

มรรค ๘

๑. **สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบ หมายถึง การเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ โดยกิจ ๔
เห็นแจ้งใน ทุกขสัจจะ	โดย ปริญาญากิจ	(กำหนดรู้ ทุกขสัจ)
เห็นแจ้งใน สมุทยสัจจะ	โดย ปหานากิจ	(การละ สมุทัย)
เห็นแจ้งใน นิโรธสัจจะ	โดย สัจฉิกรณกิจ	(การรู้แจ้ง นิโรธ)
เห็นแจ้งใน มัคคสัจจะ	โดย ภาวนากิจ	(การเจริญมรรค)

องค์ธรรมได้แก่ **ปัญญาเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหาภิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อัปนาชวนะ ๒๖

๒. **สัมมาสังกัปปะ** ความดำริชอบ หมายถึง ความตรึกรู้ในเรื่องราวที่เป็นกุศล องค์ธรรมได้แก่ **วิตกเจตสิก** ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ ปฐมฌานชวนะ ๑๐

๓. **สัมมาวาจา** การกล่าววาจาชอบ หมายถึง การเว้นจากวจีทุจริต ๔ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพร คือ เว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดหยาบคาย พูดเพ้อเจ้อ องค์ธรรมได้แก่ **สัมมาวาจาเจตสิก** ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘

๔. **สัมมากัมมันตะ** การทำงานชอบ หมายถึง การเว้นจากกายทุจริต ๓ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพร คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดิฉินในกาม องค์ธรรมได้แก่ **สัมมากัมมันตเจตสิก** ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘

๕. **สัมมาอาชีวะ** อาชีพชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามในอภิมรรณกรรมฐานตั้งแต่การเจริญสติปัฏฐานดำเนินไปตามสัมมัปปธาน ๔ และ การงดเว้นจาก กายทุจริต ๓ ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ องค์ธรรมได้แก่ **สัมมาอาชีวะเจตสิก** ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘

๖. **สัมมาวายามะ** ความเพียรชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามในอภิมรรณกรรมฐาน องค์ธรรมได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖

๗. **สัมมาสติ** ความระลึกชอบ หมายถึง สติระลึกอยู่แต่เฉพาะอารมณ์ของสติปัฏฐาน ๔ จนถึงมรรค ผล เป็นที่สุดเท่านั้น องค์ธรรมได้แก่ **สติเจตสิก** ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖

๘. **สัมมาสมาธิ** ความตั้งใจมั่นชอบ หมายถึง ความตั้งใจมั่นในอภิมรรณกรรมฐาน องค์ธรรมได้แก่ **เอกัคคตาเจตสิก** ที่ประกอบในมหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปนาชวนะ ๒๖

มิตรดีกับการเจริญอริยมรรค

การมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี และผู้ปฏิบัติมีความเพียรอย่างดี ก็จะพากันชวนชวราย ชักชวนกันในการปฏิบัติ ซึ่งก็จะเป็นหนทางแห่งการเจริญอริยมรรคได้ ในปัจจุบันมิตรดีที่สุุดก็ยังมีอยู่ มิตรดีนั้นก็คื คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม คำสอนนั้น ๆ เมื่อได้ศึกษา และปฏิบัติตามก็เป็นหนทางสู่ความดับทุกข์ได้

อริยมรรคมีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

คำสอนเรื่องการพันทุกข์ ออกไปจากทุกข์ ออกไปจากการเวียนตายเวียนเกิด ออกไปจากสงสารวัฏ ออกไปจากวัฏฏะ มีอยู่เพียงในพระพุทธศาสนาเท่านั้น มรรคมีองค์ ๘ เป็นหนทาง เป็นเส้นทางไปสู่ความดับทั้งหลาย ฉะนั้น เมื่อเราเป็นชาวพุทธได้พบพระพุทธศาสนา เป็นผู้สนใจในคำสอนของพระพุทธองค์ จึงริบขวนขวายในการศึกษาเล่าเรียนหลักคำสอนจากพระไตรปิฎก ริบขวนขวายปฏิบัติธรรม แม้ชีวิตปุถุชนอย่างเรา ๆ จะเต็มไปด้วยหนทางแห่งกิเลส แต่ถ้าเรายึดหลักข้อรักษากาย ประครองใจ ที่กล่าวไว้แล้วในโพธิปักขิยธรรมนี้ จะเป็นหนทางไปสู่เส้นทางสายนิพพานได้

ธรรมที่เป็นอุปการะมากเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค

ธรรมที่เป็นอุปการะแก่อริยมรรค ได้แก่

๑. กัลยาณมิตร ความเป็นผู้มีมิตรดี ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อมิตรดี

๒. ศีล ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เพราะว่าศีลเป็นบาทฐานแห่งสมาธิและปัญญา ศีลนั้นจะรักษากาย วาจาของผู้ปฏิบัติให้บริสุทธิ์ ก็เป็นเหตุให้จิตใจเบาสบาย เหมาะแก่การประพฤติธรรม

๓. จันทะ ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจันทะ คือการเป็นผู้มีความพอใจ ชอบใจ มุ่งหมายในเรื่องการเจริญมรรค

๔. มีตนถึงพร้อม ไม่บกพร่องเรื่องสุขภาพร่างกาย เมื่อกายพร้อมไม่เจ็บป่วยก็จะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม

๕. มีความเห็นถูกต้อง การมีความเห็นถูกต้องเป็นหนทางให้ถึงพระนิพพาน เพราะเมื่อมีความเห็นถูกต้อง การปฏิบัติก็จะปฏิบัติได้ถูกต้อง ถ้ามีความเห็นผิดเสียแล้ว ก็อย่าหวังความสำเร็จในเรื่องการปฏิบัติธรรม เพราะเมื่อมีความเห็นผิดการปฏิบัติก็ผิดทาง ทำให้กลายเป็นมิจฉามรรค ความเห็นผิดอย่างนี้จะพาไปสู่นรกได้

๖. ไม่ประมาท คือไม่ประมาทในวัยว่ายังเด็กอยู่ ยังหนุ่มยังสาวอยู่ หรือประมาทโดยการผัดวันประกันพรุ่งอยู่เรื่อยไปไม่เร่งขวนขวายในการปฏิบัติ

บทสรุป สติปัฏฐาน ๔ สัมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ ทั้งหมดนี้คือ ธรรมเครื่องตรัสรู้รวมเป็น ๓๗ เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ธรรมแต่ละประการก็มีหน้าที่มีความสำคัญต่างกันไป แต่ทุกประการก็เอื้ออำนวยแก่การตรัสรู้ธรรมทั้งสิ้น

ความรู้จากการศึกษาเรื่องโพธิปักขิยธรรมนี้จัดเป็นความรู้ในขั้นพื้นฐาน ท่านนักศึกษาควรศึกษา ทบทวนบทเรียนในชุดที่ ๘ ทุกตอนหลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจให้มาก เพราะจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการนำไปสู่ขั้นตอนการปฏิบัติ ซึ่งจะได้ศึกษากันต่อไปในบทเรียนชุดที่ ๙ และ ๑๐

***** จบบทเรียนชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓ *****

บทเรียนชุดต่อไป คือ ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๔ หมวดศัพท์สังคหะ

ถ้ามีปัญหาสงสัยในบทเรียนติดต่อสอบถามได้ที่

อาจารย์ทองสุข ทองกระจ่าง ฝ่ายการศึกษาทางไกล

มูลนิธิเผยแพร่พระสัทธรรม

ตู้ ปณ. ๒๘ ปณฝ. หน้าพระลาน กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๒

๐-๒๘๘๘๔ - ๕๐๙๑ ๐-๒๘๘๘๔-๕๐๙๒ ๐-๒๘๘๘๔-๕๐๙๙ ฝ่ามือ ๑๑ , ๑๒ , ๑๕ , ๑๖

หรือ ๐-๙-๑๔๐-๒๔๐๐

หนังสืออ้างอิง

- ๑) ประมัตถโชติกะ หลักสูตรจุฬารามวาสี ; พระสัทธรรมโชติกะ ; อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ; โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพยวิสุทธ์ ; ๒๕๔๔
- ๒) อภิธรรมมัตถวิภาวินี ปฐมภาค (กรุงเทพฯ) ; โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ; ๒๕๑๘
- ๓) คู่มือการศึกษาโพธิปักขิยธรรม ; นายพิฑูร มลิวัลย์ ; กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ; ๒๕๒๘

คำอ่าน

โพธิปักขิยสังคหะ อ่านว่า โฟ-ที-ปัก-ขี-ยะ-สัง-คะ-หะ

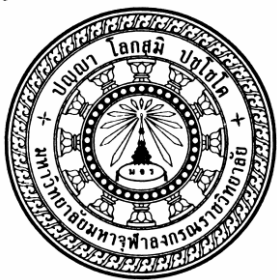
สุภวิปัลลาส " " สุ-ภะ-วิ-ปัน-ลาส

ฉันทิทธิบาท " " ฉัน-ทิด-ที-บาด

ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ " " ท่า-มะ-วิ-จะ-ยะ-ส่า-โพด-ซง

ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ " " ปัด-สัด-ที-ส่า-โพด-ซง

โยนิโสมนสิการ " " โย-นิ-โส-มะ-นะ-สี-กาน หรือ โย-นิ-โส-มะ-นะ-สี-กา-ระ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้อมูลสำคัญ

(ถ้าย้ายที่อยู่กรุณาแจ้งให้ทราบทุกครั้ง)

รหัสนักศึกษา :

ชื่อ-สกุล-ฉายา :

ที่อยู่ :

โทรศัพท์ :

คำถามพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓ เรื่องโพธิปักขิยธรรม

ให้นักศึกษาอ่านเอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓ ให้เข้าใจอย่างดี (นักศึกษาควรใช้เวลาศึกษาไม่เกิน ๒ เดือน) แล้วตอบคำถามด้วยการพิมพ์ หรือเขียนด้วยลายมือบรรจง ให้ใช้กระดาษของท่าน โดยเขียนรหัส-ชื่อ-สกุล-ฉายา-โทรศัพท์ หมายเลขบทเรียน(คือชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓) พร้อมทั้งโจทย์ลงในกระดาษที่ท่านตอบด้วย และเย็บกระดาษคำตอบทั้งหมดรวมให้เป็นชุดเดียวกันก่อนจัดส่ง

ถ้ากระดาษคำตอบมีตั้งแต่ ๖ แผ่นขึ้นไป ต้องติดแสตมป์มากกว่า ๓ บาท

คำถามส่วนใหญ่เป็นเชิงวิเคราะห์เหตุผล ฉะนั้นนักศึกษาควรอ่านทำความเข้าใจในบทเรียนให้ดี จึงจะวิเคราะห์ได้ และในคำถาม ๑ ข้อ มีคำถามหลายคำถาม ท่านควรพิจารณาอย่างรอบคอบ จึงจะตอบคำถามได้ทั้งหมด

จงตอบคำถามต่อไปนี้

- ข้อ ๑. สติเจตสิก หมายความว่าอย่างไร? สติเจตสิกมีอยู่ในโพธิปักขิยธรรมหมวดธรรมใดบ้าง? และจงบอกชื่อของสติในหมวดธรรมนั้น ๆ
- ข้อ ๒. สติปัฏฐาน ๔ มีอะไรบ้าง สติปัฏฐานทั้ง ๔ ช่วยขจัดวิปลาสอะไรได้บ้าง? ท่านนักศึกษาได้ฝึกเจริญสติปัฏฐานในหมวดใดมาบ้างแล้ว?
- ข้อ ๓. ในชีวิตประจำวันของปุถุชนโดยส่วนมาก ก็มีความเพียรในการงานต่าง ๆ อยู่แล้ว ความเพียรทุกอย่างที่มีอยู่นั้นจัดเป็นสัมมปปธานหรือไม่เพราะเหตุใด ? จงอธิบาย
- ข้อ ๔. การมีความพอใจในการทำกุศล และการมีความพอใจในการทำกุศลนั้น ความพอใจอย่างไรจนจัดเป็นฉันทิทธิบาท และความพอใจชนิดที่เป็นฉันทิทธิบาทนั้นมีลักษณะอย่างไร?

- ข้อ ๕ . พระพุทธองค์ทรงจำแนกบุคคลตามลักษณะของการประกอบกรรมต่างๆ ไว้กี่ประเภท ? มีอะไรบ้าง ?
และข้อใดจัดว่าสำคัญที่สุด ?
- และถ้ายกตัวอย่างว่า ถ้าท่านนักศึกษาเป็นผู้ที่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงดี แล้วไปบริจาคโลหิต ในการ
บริจาคโลหิตก็ต้องทำกายให้เดือดร้อน คือเจ็บในขณะที่ถูกเข็มเจาะลงไปที่แขน อย่างนี้จัดว่าเป็นการทำ
กรรมที่ทำให้ตนเดือดร้อนหรือไม่เพราะอะไร จงวิเคราะห์ และให้เหตุผลประกอบตามหลักธรรม ?
- ข้อ ๖. เฉพาะ วิริยเจตสิก เป็นองค์ธรรมในหมวดใดบ้างของโพธิปักขิยธรรม จงบอกชื่อหมวดธรรมนั้น ๆ
และวิริยเจตสิกในแต่ละหมวดธรรมนั้นมีชื่อเรียกว่าอะไร
- ข้อ ๗. วิริยเจตสิกมีความสำคัญอย่างไรบ้างจงอธิบาย ?
- ข้อ ๘. อินทรีย์ทั้ง ๕ ควรมีเสมอกันหรือไม่ จงอธิบายตามความเข้าใจโดยสรุป ? สำหรับตัวท่านนักศึกษา
คิดว่าเมื่อศึกษาแล้วท่านจะขวนขวายในการปรับอินทรีย์อะไรให้เสมอกับอินทรีย์อะไร ? ด้วยเหตุผลใด
- ข้อ ๙. อะไรเป็นอาหารของโพชฌงค์ทั้ง ๗ ? อาหารนั้นมีลักษณะอย่างไร ? สำหรับตัวท่านนักศึกษาเอง
ท่านคิดว่าอะไรเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้สติและปัญญาเกิดขึ้น ?
- ข้อ ๑๐. มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่อะไรบ้าง ? จงอธิบาย พร้อมแสดงองค์ธรรม
- ข้อ ๑๑. มิตรที่ดีที่สุดในการเจริญอริยมรรคในปัจจุบันยังมีหรือไม่ ? ท่านได้รู้จักมิตรนั้นบ้างหรือไม่ ? และท่านมี
ความรู้สึกรักเคารพมิตรที่ดีที่สุดของท่านอย่างไร ? จงอธิบายตามความรู้สึกของท่าน
- ข้อ ๑๒. ธรรมที่เป็นอุปการะมากเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีอยู่ด้วยกัน ๖ ข้อ ข้อใดสำคัญที่สุด
และมีความหมายอย่างไร จงอธิบาย